

Protestantse geestelijke verzorging in de inrichtingen van justitie

Nader voorstellen: Jan Eerbeek. Sinds 1998 hoofdpredikant ministerie van justitie. Ik geef leiding aan 60 justitiepredikanten in alle inrichtingen van justitie. Daarvoor 20 jaar gewerkt als gevangenispredikant in Den Haag, 's-Hertogenbosch en Vught. In 1981 begon ik met het werk van de Stichting Exodus, een opvang- en begeleid woonproject van de rooms-katholieke en protestantse kerken. Ik ben voorzitter van de Vereniging Exodus Nederland. 10 Exodushuizen en 1500 vrijwilligers.

Ik vind het bijzonder om vanmiddag een beeld te mogen geven van het protestants justitiepastoraat, de achterliggende visie en de praktijk van het werk.

1. Opzet Dienst Geestelijke Verzorging bij Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) / Ministerie van Justitie

Ik begin met kort iets te zeggen over de opzet van de Dienst Geestelijke Verzorging.

De basis van de geestelijke verzorging bij justitie is het wettelijk recht van gedetineerden, TBS-gestelden en jeugdigen om hun godsdienst of levensovertuiging, individueel of in gemeenschap met anderen, vrij te belijden en te beleven.

Het Rk en Prot justitiepastoraat werkt in de inrichtingen van justitie sedert 1949. Volgend jaar dus 60 jaar.

Het ontstond na de Tweede Wereldoorlog, met name vanuit de geestelijke zorg die vanuit de kerken werd gegeven aan politieke delinquenten. Een jaar of 10 later kwam daar de Humanistische geestelijke verzorging bij. En ook de Joodse geestelijke verzorging kwam erbij.

Gevieren vormden zij de traditionele denominaties. Inmiddels zijn alle godsdiensten in de dienst vertegenwoordigd: moslims, hindoes, boeddhisten en orthodoxen.

De financiële middelen worden volgens een verdeelsleutel verdeeld op basis van 1 fte voor 90 gedetineerden.

Tot eind negentiger jaren van de vorige eeuw functioneerden deze denominaties binnen DJI / ministerie zonder strakke organisatiestructuur. Die ontstond pas in 2003, toen na een lange discussie de Dienst Geestelijke Verzorging werd gevormd. Deze dienst is binnen de overheidsorganisatie een bijzondere dienst. Kerk en staat werken erin samen.

De overheid faciliteert in geld en middelen en de kerken zijn verantwoordelijk voor de inhoud.

Uitgangspunt is dat er langs denominatieve lijn wordt gewerkt. Iedere gedetineerde kan kiezen voor een geestelijk verzorger en neemt dan vervolgens aan de activiteiten van die geestelijk verzorger deel. Hij hoeft niet de geloofs- of levensovertuiging te hebben van de geestelijk verzorger.

De Dienst heeft een Hoofd van Dienst die verantwoordelijk is voor beheerszaken en hoofdgeestelijken die verantwoordelijk zijn voor het inhoudelijke werk van hun denominaties. Hoofd en hoofdgeestelijken vormen samen het Management Team

2. Detentie en detentie-effecten

Om zicht te krijgen op de betekenis van het justitiepastoraat is het nodig te weten wat detentie betekent, wie gedetineerden zijn en wat hun problematiek is.

Wat is detentie?

Ik ben detentie gaan omschrijven als het geschieden van excommunicatie. Het woordje geschieden is belangrijk. Het geeft aan dat iemand insluiten niet een eenmalige gebeurtenis is. Het is in feite een proces: een voortdurende ervaring dat je er niet meer bijhoort.

Iemand zei: stolp! Binnen dat proces van het geschieden van excommunicatie is sprake van een veelsoortige geslotenheid.

In de eerste plaats is er het feit dat je bent afgesloten van de mensen die je lief en dierbaar zijn. Iemand in de gevangenis is tegelijk ook vader of moeder, partner, zoon, vriend, vriendin. En alles wat tot een gewone relatie behoort is er niet meer bij. Je kunt elkaar niet bereiken in de dingen die in het leven gebeuren. Ook als je vast zit is je kind jarig, je vrouw kan ziek zijn, je moeder sterven. Dat afgesloten zijn maakt een detentie zwaar. Iemand zei eens bij een lezing: 'Ik vind eigenlijk dat gevangenen het veel te goed hebben'. Toen ik vroeg wat ze daarmee bedoelde, zei ze: 'Ik heb gehoord dat ze zelfs een kleurentelevisie hebben!'. Ik heb toen geantwoord: Ik beklag u wel dat het goede leven bij u bij de kleurentelevisie begint. Dat begint bij mij ergens anders..

Een tweede geslotenheid is die op de gevangenisvleugel onder de gedetineerden zelf. Je zou misschien veronderstellen dat daar een grote saamhorigheid is, omdat men met z'n allen in hetzelfde schuitje zit. Er is in ieder geval één gemeenschappelijkheid en dat is dat je samen één tegenstander hebt: het Ministerie van Justitie, degenen die je hebben ingesloten.

Maar verder is er geen enkele gemeenschap. Integendeel: een gevangenisvleugel bestaat uit een groot aantal enkelingen. Het is een onveilige situatie. Het gaat om mensen die elkaar zelf niet hebben uitgekozen. Ze zijn gedwongen samengebracht. En verder zijn er mensen die als gevaarlijk bekend staan en mensen met zwaar problematisch gedrag. De cultuur is een echte machocultuur. Het recht van de sterkste geldt. In aanzien is wie zich breed maakt. Mensen die het in de criminaliteit hebben gemaakt hebben het voor het zeggen. In zo'n klimaat is het niet gemakkelijk je kwetsbaar op te stellen, diepste gevoelens met medegedetineerden te delen. Dat betekent dat men sterk aan zichzelf is overgeleverd en dat het moeilijk is om te werken aan een stabiele levenssituatie.

De derde geslotenheid vind ik persoonlijk de meest aangrijpende. In de bijna 30 jaar dat ik in de gevangenis werk, heb ik als rode draad gezien hoe heel veel gedetineerden met hun rug naar de toekomst en met hun gezicht naar het verleden staan. Ze zitten niet alleen gevangen in de gevangenis, maar ook in hun eigen levenssituatie.

Het gaat daarbij om persoonlijke problematiek en om het ontbreken van maatschappelijke voorwaarden.

Op het persoonlijke vlak gaat het onder meer om achterstanden in persoonlijke ontwikkeling, in relationele en sociale vaardigheden en in scholing, onvermogen tot het kunnen voeren van een eigen huishouding, instabiliteit in de dagelijkse levensverrichtingen, verslavingsproblematiek, problematiek met betrekking tot het omgaan met de eigen religieus-culturele achtergrond, motivatie- en zingevingsproblematiek, het ontbreken van duurzame significante contacten, eenzaamheidsproblematiek.

Wat betreft de maatschappelijke voorwaarden gaat het om: het ontbreken van werk en huisvesting, het sociaal milieu, het ontbreken van voldoende steunende contacten, het strafblad, onvoldoende toegankelijkheid van bestaande voorzieningen.

Vaak zien we een aantal problemen in één persoon. Dan is er sprake van een complexe of multiple problematiek.

De achterstandsfactoren versterken elkaar. Er is een enorm recidivepercentage van 75%.

Twee factoren licht ik er nog in het bijzonder uit, omdat daar het justitiepastoraat een belangrijke rol in kan spelen: het ontbreken van motivatie en het ontbreken van binding met de samenleving.

Veel gedetineerden willen een nieuwe levensweg inslaan.

Iets anders van hun leven maken dan hoe het tot nu toe gelopen is. Er zijn momenten van een sterke motivatie.

Maar je ziet ook dat veel van deze motivatie verdampt tijdens de detentie. Het is vaak heel moeilijk om die goede voornemens vast te houden. Men is alleen aan zichzelf overgeleverd en niet in staat staande te blijven in alles wat op hen afkomt. Dat geldt ook voor de tijd na de detentie. Er zijn veel verleidingen en tegenslagen waardoor men weer terugvalt in het oude patroon.

Naast motivatie is binding met de samenleving nodig om criminaliteit te voorkomen.

De criminologe Junger-Tas wijst op dit essentiële punt. Ik citeer: "Binding – met je naaste, je geliefde of je ouders, maar ook met instituties zoals school, werk, vrienden of de sportclub – is een zeer belangrijke factor bij de integratie. Kinderen – en volwassenen trouwens ook – moeten gebonden zijn aan de samenleving waarin ze leven. Want als die binding er niet is hebben ze geen boodschap aan de eisen die de samenleving stelt.

Ze hebben niets te verliezen, het kan ze niets schelen." Einde citaat.

Samengevat kan worden gesteld dat veel gedetineerden zich met hun leven in een vicieuze cirkel bevinden. Deze cirkel wordt gevormd door persoonlijke achterstanden en door maatschappelijke achterstanden. De meesten kunnen zich op eigen kracht niet uit deze vicieuze cirkel bevrijden en gaan een groot deel van hun levensweg gevangenis in – gevangenis uit.

Bij het geschieden van excommunicatie in een veelsoortige geslotenheid komt nog dat de detentie als zodanig een eigensoortig effect heeft op de gedetineerden. Dit is beschreven door de socioloog Goffmann. Hij beschrijft de gevangenis als totaalinstituut. Een totaalinstituut is een woongemeenschap die tegelijk een formele organisatie is. Het hele leven speelt zich af op één plaats.

De grenzen tussen wonen, werken en recreëren zijn vervallen. Alles wat gebeurt, gebeurt in de directe omgeving van een groot aantal anderen. Het dagelijks leven is sterk geprogrammeerd.

Het programma staat niet in het teken van het individuele welzijn van de bewoners, maar in het teken van de doelstellingen van de institutie, dat is de beveiliging van de samenleving.

Het totaalinstituut heeft volgens Goffmann als effect op de bewoners dat hun ego wordt gemortificeerd. Hun ik, hun persoonlijke identiteit, wordt ontzet, afgebroken.

Anderen spreken in dit verband van het wegvallen van de autonomie en individualiteit (de Jonge) of depersonalisering (Buitelaar en Sierksma). Mortificatie betekent verlies van de gewone rollen die iemand speelt. En dat gaat gepaard met een groot gevoel van machteloosheid.

Mortificatie of depersonalisering dus als effect van de gevangenis en dat komt dan nog eens bovenop de zwakke persoonlijke identiteit die veel gedetineerden als gevolg van hun levensloop al hebben.

Wie zitten er in de gevangenis?

Mensen als u en ik.

Eén van mijn eerste contacten was met een man die ervan verdacht werd zijn vrouw te hebben vermoord. Hij had 3 kinderen, van 8, 14 en 17 jaar oud. Ze wilden niets meer met hem te

maken hebben. Hij was radeloos en hij wilde van de bovenste ring van het Huis van Bewaring afspringen om een eind aan zijn leven te maken. Als hij bij mij was, hielp ik hem zijn gevoelens te uiten over wat in hem omging en huilde hij veel. Ik probeerde hem te troosten. Ik was zijn enige contact, want hij kreeg geen enkel bezoek. Iedere zondag was hij trouw in de kerk. Van kleine stukjes hout van de werkzaal maakte hij kruisen.

Ik kon me eerlijk gezegd goed voorstellen dat hij een einde aan zijn leven wilde maken. De wanhoop die je voelt om zoiets onherstelbaars dat je zelf hebt aangericht.

Zijn situatie bepaalde mij ook sterk bij mijzelf. En wat me voortdurend bezig hield was dat een gewoon mens, niet een monster, maar een man als ikzelf, zoiets kon doen. En ik dacht: wat hij kan, kan ik dus ook.

De grens tussen hem en mij is flinterdun.

Het was voor mij een diepe geloofservaring dat je alleen maar kunt leven als het leven je dag in dag uit van God uit geschonken wordt.

3. Praktijkervaring

En dan nu een illustratie uit mijn eigen pastorale praktijk.

Het was in de gevangenis van Scheveningen. Destijds de zwaarste gevangenis van Nederland. Er zaten mensen die gemeenschapsongeschikt waren, dat wil zeggen: in een gewone gevangenis niet te handhaven vanwege gedrag of andere problemen, of mensen die vluchtgevaarlijk waren, of gemeenschapsongeschikt én vluchtgevaarlijk. Een uiterste situatie, dus.

Andrew was een Engelsman en hij was tot 12 jaar veroordeeld.

Hij had een zwaar levensdelict begaan. Iemand gedood. Ik ontmoette hem toen ik gevangenispredikant was in de gevangenis Scheveningen.

Hij liep altijd in militaire kleding. Het was een in zichzelf gekeerde man, sterk op zichzelf. Geleidelijk aan kreeg ik meer contact met hem. Hij kreeg nooit bezoek of post. Hij had ook geen behoefte aan contacten, zei hij. Stukje bij beetje vertelde hij mij zijn levensverhaal. Op een keer ging hij heel diep. Hij gooide alles eruit. Hij was in het Engelse leger opgeleid tot terreurbestrijder van de IRA.

Er werd dan een film gedraaid met hoofden van mensen aan de lopende band. Hij werd erin getraind in de film zoveel mogelijk hoofden te raken. 'Het heeft alle gevoel uit me weggehaald. Als je daar gevoel bij zou hebben, zou je kapot gaan.' Later kwam hij bij het Engelse leger in Duitsland terecht, deserteerde uit het leger en raakt verslaafd aan hard drugs. Na een tijd sprak ik hem wekelijks, soms maar even, dan weer wat langer.

Zo nu en dan raakte hij helemaal vast in zichzelf. Een enorme spanning hoopte zich dan in hem op. Hij stond dan op ontploffen.

Hij vroeg dan of ik bij hem wilde zijn. Zomaar zitten op mijn kamer. Er hoefde niets gezegd te worden. Het licht uit. Hij met een zonnebril op.

Andrew kwam in de gevangenis nooit naar de kerk. 'Ik vind het leuk om met jou te praten, maar naar de kerk gaan zie ik niet zitten. Ik weet niet hoe dat gaat.' Het leek me toch wel goed voor hem om wat meer contacten te hebben ook met mensen van buiten.

Een keer vertelde ik hem dat er een groep ouderen uit een verzorgingshuis als gasten de kerkdienst zouden bezoeken.

En terloops vroeg ik hem of hij me wilde helpen ze te ontvangen. Ik verwachtte eerlijk gezegd dat hij dat niet zag zitten en niets zou zien in mensen die hij niet kende. Tot mijn verbazing zei hij spontaan: 'Ik hou van oude mensen. Ik voel me altijd bij ze op m'n gemak. Dat was vroeger al zo.' En hij zei ook direct dat hij zeker zou komen. Voor de zekerheid voegde hij eraan toe dat het maar voor één keer zou zijn.

Toen onze gasten er waren zag ik al snel dat hij met ze aan de praat ging en koffie voor ze haalde. Een zorgzame kant van hem werd ineens zichtbaar. Tijdens de dienst had ik een ontroerende ervaring die ik nooit zal vergeten.

Het was in de adventstijd. We zongen het lied 'Licht dat ons aanstoot in de morgen'.

Tijdens het zingen keek ik even naar Andrew en ik zag zijn lippen mee bewegen bij die laatste zinnen 'Dat wij niet uit elkaars genade vallen en doelloos en onvindbaar zijn.'

Na die eerste keer heeft hij nooit meer een kerkdienst overgeslagen.

4. Bijbels theologische motieven voor het justitiepastoraat

Zorg voor gevangenen behoort tot de kern van het christelijk geloof.

Jezus identificeert zich met hen als Hij zegt: 'Ik ben in de gevangenis geweest en gij zijt tot mij gekomen'. (mt. 25)

Een andere wat minder bekende tekst is Hebrëen 13 : 3. 'Gedenkt de gevangenen als medegevangenen.'

Hebrëen 13 begint met een oproep tot broederlijke liefde en herbergzaamheid. De oproep gevangenen te gedenken als medegevangenen staat dus in het teken van de liefde. Gedenkt de gevangenen.

Het woord gedenken is in de bijbel geladen met een uitzonderlijke kracht. Het is iets anders dan even aan iemand denken. Zoals je kan zeggen 'Ik zal voor je duimen!'

Als God mensen gedenkt, ontstaat toekomst in toekomstloosheid. Leven in levenloosheid. Het betekent bijvoorbeeld de gave van een kind aan kinderloze ouders. (Jacob en Rachel) "Toen gedacht God Rachel en God verhoorde haar. Hij opende haar schoot en zij werd zwanger en baarde een zoon (Gen. 30 : 22). Als God gedenkt, scheidt Hij heil. Een niet meer verwachte toekomst.

Daar waar het leven stukbreekt op de feiten, scheidt Hij nieuw leven. Gedenken staat in de bijbel in tegenstelling tot woorden als vergeten en wegwissen, wegschrappen uit de geschiedenis. Mensen worden bij God niet afgeschreven, maar houden door alles heen het perspectief op een nieuwe geschiedenis.

Gedenkt de gevangenen als medegevangenen. Dit woordje 'als' is heel belangrijk. Het is een correlatief woord, een 'als' van wederkerigheid.

Ons omgaan met gevangenen is geen eenrichtingsverkeer, maar tweerichtingsverkeer. We ontmoeten elkaar als medemensen. Niet geloof brengen aan gevangenen, maar geloven met gevangenen.

Tegenover het proces van het geschieden van excommunicatie (wat detentie is), werkt het justitiepastoraat aan het geschieden van communicatie.

5. Ambt en vrijplaats

Wezenlijk voor het functioneren van het justitiepastoraat is dat de geestelijke verzorging staat in het ambt. Dat ambt markeert de bijzondere positie van de justitiepredikant.

In de eerste plaats wordt erin duidelijk dat hij/zij niet op zichzelf werkt. Hij is geen inrichtingsfunctionaris, geen zingevingsdeskundige die functioneel beschikbaar is. Nee, hij is een gezondene van de kerkgemeenschap van buiten. En daarmee is er een verbondenheid tussen de kerkgemeenschap in de gevangenis en de kerk buiten. In de justitiepredikanten – en in de vrijwilligers die met hen samenwerken – wordt duidelijk dat er wel muren bestaan tussen mensen, maar dat die muren voor de kerk niet gelden. Over de muren heen is er een verbondenheid die blijft.

In de tweede plaats ontstaat door het ambt een bijzondere vertrouwensrelatie met de gedetineerden. De ambtsdrager heeft een ambtsgeheim. Het ambt scheidt midden in een

wereld van onvrijheid en onveiligheid: vrijheid en veiligheid. Er ontstaat ruimte en veiligheid voor de mensen om zich als persoon uit te spreken, met alles wat er in hen omgaat over verleden, heden en toekomst, over schuld, angst, pijn, woede, schaamte, verloren dromen, verlangen naar een ander leven.

In de derde plaats stelt het ambt de gedetineerden en de predikant ook in een bijzondere relatie.

Niet de zakelijke relatie van hulpverlener en cliënt, maar een op elkaar betrokken relatie van medegelovigen.

6. De mensvisie van het justitiepastoraat

De mensvisie van het justitiepastoraat is dat de mens geschapen is naar het beeld van God. Dat geeft hem een onvervreembare menselijke waardigheid. Hij kan zijn menselijke waardigheid geschonden hebben door een misdaad, maar hij verliest die uiteindelijk nooit. Daar staat God zelf in Christus garant voor.

Ieder mens is als een uniek mens geschapen. Als uniek mens bestaat hij niet op zichzelf, maar hij is als mens geschapen in gemeenschap met anderen.

Hij realiseert zijn menszijn in verbondenheid met andere mensen. Hij draagt dan ook verantwoordelijkheid voor zichzelf, zijn medemensen en de aarde die hij bewoont.

Vanuit de christelijke theologie en antropologie blijft er voor ieder mens een perspectief op heel worden in de mensengemeenschap.

7. Vragen van gedetineerden

Een onderzoek naar de geestelijke verzorging bij justitie door het KASKI in 2003 toonde aan dat 87% van de gedetineerden behoefte heeft aan geestelijke verzorging. 81% maakt er feitelijk gebruik van. Dat percentage is hoogst opmerkelijk, omdat het hier gaat om mensen die vaak geen enkele vertrouwen meer hebben in hulpverleners en instanties. Ze zijn meestal aan alle eindstations van de hulpverlening voorbij.

Verder blijkt uit dat onderzoek dat existentiële geloofs- en relationele thema's in de contacten het meest voorkomen.

In de praktijk speelt het pastoraat zich af tussen de uiterste polen van 'het uithouden met verwoest menszijn' en het 'hervinden van zin en bestemming van het leven'.

Bij de dominee mag je komen met alles wat je op je hart hebt. Nu eens gaat het om een diep verdriet en schuldgevoelens. Een man die zijn moeder om het leven heeft gebracht, omdat hij haar dementie niet langer kan aanzien. Dan weer om een vriendin, met wie het contact verbroken is. Of de vraag naar een bijbel. Een zegen voor een kind. Een gebed. Een huwelijk in de bajes. Of de dominee vijf euro kan lenen voor de televisie. Een moeder die op sterven ligt. Of: ik wil met u praten of er voor mij nog toekomst is.

In de contacten over de dagelijkse dingen die mensen bezig houden, wordt de basis gelegd voor vertrouwen om te kunnen praten over de diepste dingen.

Soms hoorde ik pas bij een zoveelste detentie van iemand hoe het werkelijk zat in zijn leven. Zoals bij die man die zei: 'Dominee weet u nog dat u de vorige keer namens mij met een bos bloemen naar de begrafenis van mijn oma bent geweest?' Je bent dan bijna een beetje familie geworden. In ieder geval heel dichtbij.

Er wordt veel gesproken over God en over geloof. En er zijn heel veel kerkgangers.

Kerkgangers in de gevangenis zijn meestal geen lid van een kerkgemeenschap, maar er is vaak wel geloof in God. Sommigen vinden dat hypocriet van zichzelf. Buiten niet naar de kerk en binnen ineens wel. Ik vind dat niet hypocriet. In de crisis van je bestaan, alleen aan jezelf overgeleverd, ontstaat er gevoeligheid voor wat er toe doet en wat er niet toe doet.

Ook spreken over wat men gedaan heeft en over schuld vraagt een diepe vertrouwensrelatie. Jim was veroordeeld voor moord op zijn vriendin. Een jonge man. Hij was een van mijn vaste kerkgangers in het Huis van Bewaring. Hij ontkende bij hoog en bij laag dat hij het gedaan had. Uiterlijk enorm open, maar innerlijk schermde hij alles af. Na zijn veroordeling ging hij in hoger beroep. In hoger beroep werd hij veroordeeld tot een nog hogere straf dan hij al had. Hij bleef ontkennen.

Anders dan je misschien zou verwachten, wordt er in de gevangenis niet zo gauw over schuldgevoelens gesproken. Integendeel, het is vaak moeilijk om erover te spreken. Ik heb daarvoor een aantal verklaringen.

Een eerste belemmering wordt gevormd door de situatie van de detentie. Het erkennen van schuld en onder ogen zien wat je hebt aangericht vraagt veiligheid.

Een omgeving waar je je persoonlijk vertrouwd voelt. Een gevangenis is het tegendeel van een veilige en persoonlijke omgeving.

Een tweede belemmering is erin gelegen dat veel gedetineerden kansarm zijn opgegroeid op emotioneel, sociaal en maatschappelijk gebied. Ze hebben ernstige dingen gedaan, maar ze hebben ook zelf de klappen van het leven ervaren.

In de derde plaats kan een belemmering om tot schuldbeleving te komen liggen in de persoon van de gedetineerde.

W.J. Berger noemt een aantal kenmerken van mensen in de gevangenis: gebrek aan zelfkennis, gebrekkige identiteit, verhoogde kwetsbaarheid en onveiligheid, afgewentelde schuldgevoelens, (spanning tussen ideaal en capaciteiten).

In de vierde plaats wordt het zicht op de eigen schuld nogal eens gerelativeerd door de ervaring in de eigen gevoelens gekwetst te worden op een onredelijke manier. Men accepteert zijn eigen detentiesituatie, maar de gevolgen ervan voor familie zijn niet te accepteren. Zo kan het zijn dat je moeder gestorven is en dat je niet bij het afscheid kunt zijn. Dat gevoel niet erkend te zijn groeit over het eigen falen heen.

In de vijfde plaats is er de grootte van de schuld. De schuld kan zo groot zijn dat de enige manier om te overleven is de schuld aan het delict te ontkennen of te relativiseren.

Na zijn veroordeling werd Jim overgeplaatst. Ik hoorde zo nu en dan nog wel over hem.

Zijn gedrag was zeer problematisch. Hij bracht zichzelf regelmatig verwondingen toe.

Jaren later was ik voor een bezoek in de Van Mesdagkliniek in Groningen. In deze kliniek van justitie worden mensen die ter beschikking van de regering zijn gesteld psychiatrisch begeleid. Hij bleek daar ook verpleegd te worden en hij had gevraagd of ik ook nog even bij hem langs wilde komen. Toen ik op zijn kamer kwam en we elkaar begroetten, zag ik een totaal andere man. Hij had een heel andere uitstraling gekregen. Een rustige blik in zijn ogen. Zijn kamer was sfeervol ingericht.

‘Je ziet er goed uit’, zei ik. ‘Ja’, zei hij, ‘dat komt omdat ik heb bekend. Ik heb hier verteld dat ik het zelf heb gedaan. Ik wilde ook naar het graf van Jane. Ik heb dat toen met de dominee hier besproken. Hij wilde wel met me meegaan. We hebben het samen helemaal voorbereid. We gingen met een auto van Justitie. Alles was beveiligd. Ik had een stok in mijn broek om niet weg te kunnen lopen, maar dat kon me niet schelen.’

De dominee hield een soort dienst. Hij vroeg om Gods hulp. Hij heeft gebeden. En toen heb ik bij God tot haar gezegd hoe kapot ik ervan ben dat ik haar dit heb aangedaan. En dat het me nooit meer zou loslaten. Dat ik haar en mijn leven had verwoest. Dat ik geen recht op leven meer had. Ik heb haar bij God gevraagd of ik verder mocht leven. Ik heb toen vreselijk gehuild en toen we weggingen heeft de dominee mij de zegen gegeven.’

Verwerking van wat hij gedaan had kon bij hem pas beginnen toen de ontkenning en de

afweer doorbroken werden. En vernieuwing van zijn leven begon daar waar hij ging voelen dat hij alleen verder kon als het leven hem opnieuw geschonken werd.

8. Aanbod: kerkdiensten, gespreksgroepen, individuele gesprekken

De kerntaken van de justitiepredikant zijn individuele gesprekken, groepsgesprekken en kerkdiensten en hij heeft een adviesfunctie over de humaniteit.

Dat kan individuele gedetineerden betreffen of het detentieregime.

Ik ben vanuit de praktijk van mijn werk een overtuigd voorstander van het integrale aanbod van kerkdiensten, gespreksgroepen, persoonlijke gesprekken, vormgegeven door één geestelijk verzorger, vanuit een opgebouwde vertrouwensrelatie. De gedetineerde – gelovig of niet – behoort in die visie tot de geloofsgemeenschap in de gevangenis.

Het integraal pastoraat betekent dat de verschillende onderdelen van het pastoraat elkaar kunnen aanvullen. Wat in de kerkdienst ter sprake komt of wordt beleefd, kan bespreekbaar worden in de individuele gesprekken. Wat in de gespreksgroep wordt besproken kan ook aan de orde komen in de kerkdienst.

Voor het integraal pastoraat zijn vanuit de protestantse identiteit 4 richtinggevende punten voor de begeleiding geformuleerd. Deze punten dragen bij aan de persoonlijke en de maatschappelijke ontplooiing.

1. Versterking van de persoonlijke identiteit.
2. Het gaan deelnemen aan gemeenschap, het versterken van relaties met anderen.
3. Het dragen van verantwoordelijkheid
4. Het scheppen van perspectief

9. Vrijwilligers

Vrijwilligers van buiten zijn belangrijk in de gevangeniskerk. Ze maken zichtbaar en voelbaar dat er een verbondenheid is die blijft. Ze tonen oprechte belangstelling. En in de gesprekken laten ze zien dat de wereld groter is dan de gevangenis. Ze leveren een bijdrage aan motivatie en binding met de samenleving.

Ik vertel u een verhaal over een vrijwilligster uit Scheveningen. Ze is 92 jaar. Toen ik nog in Scheveningen werkte als predikant begon ze daar als vrijwilligster op 80-jarige leeftijd.

Samen met een aantal anderen vertegenwoordigt ze daar de kerk van buiten. Ze komt door weer en wind. Ze helpt met de koffie en ze praat met de gedetineerden.

En als de dienst begint, zit ze midden tussen ze in. De gedetineerden noemen haar met veel respect 'oma'. En als ze jarig is tracteert ze en zingen ze met z'n allen lang zal ze leven.

Oma heeft haar hart gegeven aan de gedetineerden.

Op een keer had ik een gesprek met een gedetineerde die altijd tegen me had gezegd dat hij het met z'n leven en met z'n toekomst niet meer zag zitten.

Hij had al veel detenties achter de rug en hij was cynisch geworden.

Ik geloof niet meer dat het met mij nog iets wordt. En ik wil er ook niet meer aan denken. Ik maak geen plannen meer, want ik bedrieg mezelf en ook de mensen om me heen.

Die keer in dat gesprek zei hij me dat hij weer was gaan nadenken over de toekomst en dat hij daar met mij ook over verder wilde praten. Gaan kijken of er ook voor hem weer iets mogelijk zou zijn.

Ik vroeg hem wat verbaasd hoe dat zo ineens gekomen was. Dat is toch wel een hele verandering in jezelf.

Hij zei me: ‘van de week na de kerkdienst bij de koffie heb ik een tijdje met oma zitten praten. En oma zei me dat ze iedere zondag naar de kerk komt in de gevangenis omdat ze in ons en ook in mij gelooft. Dat ze denkt dat er voor ieder mens toekomst is. Na die kerkdienst heeft me dat eigenlijk de hele avond bezig gehouden. Het heeft me aan het denken gezet. Ik dacht: als oma nou, zo oud als ze is, nog steeds in mij gelooft, wie ben ik dan dat ik op m’n 28^e niet meer in mezelf zou geloven?’

10. Nazorg

Pastoraat in de gevangenis vanuit de kerk is alleen dan geloofwaardig als er ook aandacht is voor na de detentie. Zo is in Den Haag het werk van de Stichting Exodus ontstaan. Exodus heeft nu 10 huizen voor begeleid wonen, met 400 bewoners per jaar en 1500 vrijwilligers. In de huizen krijgen ex-gedetineerden een intensief begeleidingsprogramma.

De vrijwilligers nemen deel aan het kerkenwerk in de gevangenis of begeleiden ex-gedetineerden individueel. Kern van het Exodusprogramma is een samenhangend begeleidingsprogramma dat gericht is op de complexe problematiek. Begeleiding vindt plaats op alle levensgebieden volgens de vier Exodussleutels: wonen, werken, relaties en zingeving. Exodus begon destijds alleen met vrijwilligers in een Open Huis als laagdrempelig opvangproject. Doel was de contacten die tijdens de detentie door de justitiepastores en vrijwilligers waren opgebouwd, na de detentie voort te zetten. Dat Open Huis werd later als eetcafé ondergebracht in het eerste Exodus woonproject. Het eetcafé bestaat nog steeds en wordt geheel gerund door vrijwilligers.

Het is 5x per week open en er zitten zo’n 20 à 30 gasten aan tafel.

De resultaten van het Exodusprogramma zijn opmerkelijk, zo is aangetoond door de Universiteit van Leiden. 57% van de bewoners valt niet meer terug in criminaliteit. Bij hen die het programma afmaken is dat percentage nog hoger: 81% van hen blijft op het rechte pad.

Het was vele jaren later nadat ik Andrew in de gevangenis had ontmoet. Hij was inmiddels uit de detentie ontslagen en op de boot naar Engeland gezet.

De telefoon ging bij mij thuis. “Kun je horen met wie je spreekt?”, werd er gezegd. Ik hoorde het direct en ik noemde zijn naam. “Ik ben naar Nederland gekomen, zei hij, omdat ik niet meer in Engeland kan wonen. Ik heb ook mijn naam veranderd en ik zit hier met een aantal andere mensen in een kraakpand. Ik wil naar Exodus toe en naar de mensen van de kerk uit Scheveningen.”

Lange tijd kwam hij als vaste bezoeker in het eetcafé van Exodus in Den Haag.

Hij kwam met z’n hond en zonder geld om te kunnen betalen. Iedere dag dan maar als gast. Want iedereen is welkom. Na afloop nam hij altijd nog wat eten dat overgebleven was mee voor z’n hond.

Een keer was hij een tijd weg en ineens belde hij me op uit België. Hij zei: “Ik ben hier in net zo’n soort huis als bij ons in Den Haag.” Net zo’n huis als bij ons...

Hoe het verder met hem gegaan is, weet ik niet. Ik ben hem uit het oog verloren. Maar wat ik zeker weet is dat hij van de mensen iets ervaren heeft van liefde en van herbergzaamheid.

Bewogenheid met zijn leven.

En daar begint het mee voor ieder mens om een nieuwe levensweg te kunnen gaan aan een onherstelbaar verleden voorbij.